

МУЗИЧНО-ПУБЛІЦИСТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ БОРИСА ТЕНА

У статті висвітлюється один із аспектів багатогранної творчості найвизначнішого діяча мистецтва і культури Житомирщини Бориса Тена – музично-публіцистичний.

Сьогодні, в умовах духовного відродження нашої держави, проблема збереження і розвитку культурної спадщини нації набуває все більшого значення. Підвищення духовної культури суспільства є умовою гармонійного розвитку як окремої особистості, так і молоді в цілому, молоді, яка буде творити майбутнє нашої країни. У цьому процесі чільне місце посідає виховання у підростаючого покоління любові до рідної землі, що є запорукою не тільки духовного розвитку нації, а навіть і самого її існування.

Десятиліттями замовчувалась або викривлялась історія нашої країни, а отже, й історія нашого краю, молодь не знала свого справжнього минулого, культурної спадщини. Цим підрубувався духовний корінь людини – відчуття єдності зі своїм народом і тією землею, на якій вона виросла. Кожен край, кожне місто має свою неповторну історію, своєрідну природу, культурну традицію. Житомир здавна славився не тільки своїми природними багатствами, але й великою когортою діячів науки, культури і мистецтва, які тут народились, жили, працювали.

Найяскравіша сторінка в історії культури Житомира – постать Бориса Тена (1897– 1983), який прожив тут півстоліття. Це найвизначніша особистість із тих, що жили і працювали в нашому місті, це унікальне поєднання надзвичайно високої духовності та культури і колосальної освіченості. Він був справжнім енциклопедистом, знав півтора десятка мов, мав глибоку музичну освіту, був визначним організатором, стояв біля витоків безлічі культурних починань.

Живучи в провінції, Б. Тен зміг стати автором геніальних перекладів – "Одіссея" та "Іліада" зазвучали українською мовою. Дійсно по праву сучасники називали його українським Гомером. Унікальним було і те, що серед усіх письменників, які займалися перекладами гомерівських поем, Б. Тен єдиний переклав обидві. "Б. Тен – невмирущий. До запорозької, гоголівської, шевченківської слави Дніпра, він додав ще бористенівську, таку ж непроминальну славу. Минатимуть десятиліття й століття, а до його творінь приходитимуть (і все більшими гуртами) нові люди, і все дорожчою буде для них живлюща й вічна артерія вселюдської культури – його величаві гомерівські поеми" [1: 22].

Б. Тен був самобутнім композитором і відомим поетом, тривалий час очолював самодіяльну спілку композиторів Житомирщини, за його участю був виданий літературно-музичний альманах, де вперше побачили світ твори молодих поетів і композиторів. Багато років викладав музичні дисципліни у музичному та культосвітньому училищах, вів курс музичного виховання у педагогічному інституті, читав у місті публічні лекції з історії музики, був одним із засновників Поліського ансамблю пісні і танцю "Льонок" (започаткований із хороших курсів при обласному будинку культури, які вів Б. Тен), а також автором широко відомого "Посібника для керівника самодіяльного хору". Неоціненний внесок у розвиток української музичної культури – переклади Б. Тена з іноземних мов лібрето опер і текстів вокальних творів (романсів та пісень) російських та європейських композиторів.

Однак є ще одна сторона діяльності Б. Тена, яка не висвітлена дослідниками його творчості, – музично-публіцистична. Протягом 1949-1957 років у газеті "Радянська Житомирщина" було надруковано 24 музикознавчі праці Б. Тена і дві – у журналах "Мистецтво" №4 за 1956 рік та "Блокнот агітатора" № 4 за 1957 рік. Спектр інтересів Б. Тена дуже широкий – В. Моцарт, М. Глінка, М. Лисенко, М. Мусоргський, Ф. Шопен, М. Леонтович, О. Даргомизький, Р. Шуман, С. Танєєв, Г. Венявський, В. Косенко, А. Рубінштейн.

Увагу автора привертають різноманітні теми – його цікавить і В. Стасов як мистецтвознавець і основоположник російської музичної критики, і народне мистецтво Грузії, й І. Франко як збирач, дослідник і видавець збірників українських народних пісень (треба сказати, що саме такі збірники обробок українських пісень здобули високу оцінку П. Чайковського та О. Серова, користувалися популярністю у діячів культури Росії, Польщі, Чехії, Болгарії).

Окремо хочеться відзначити статтю "Дихав поезією пісень", в якій Б. Тен розвиває думку М. Гоголя про те, що не кожен народ може створити таку поезію, за якою можна було б вивчити його історію, як і взагалі не кожен народ створює велику народну поезію. Остання виникає лише у народі з великим, героїчним минулим. Сам М. Гоголь мав велику збірку власних фольклорних записів, 150 з яких надіслав В. Максимовичу для його другого видання "Українських народних пісень".

Всі роботи написані на високому професійному рівні та разом з тим дуже просто і зрозуміло. Це робить їх доступними для десятків тисяч читачів, що не мали ніякої музичної освіти, багато з яких у такий спосіб вперше знайомились у цих статтях з історією музики. Не варто забувати, що то були сумнозвісні 50-ті роки. Яку ж треба було мати любов до музики, щоб упродовж восьми років наполегливо і впевнено вклинюватися з професійними музичними текстами у суміш газетних матеріалів. У потоці газетних звітів, звинувачень і славослов'я статті про Ф. Шопена і М. Лисенка сприймаються як справжні озерця духовності.

Звичайно, Б. Тену довелося віддати данину своєму часу, використовуючи кліше типу "творчість композитора є національною за формою та соціалістичною за змістом", але вони не заважають головному – висвітленню в невеликій за обсягом статті значення творчості композитора в історії світової культури.

Дві статті, присвячені народному мистецтву Грузії (опис виступу Державного ансамблю пісні й танцю) та основоположнику азербайджанської класичної музичної школи У. Гаджибекову, можуть бути прикладом професійно-коректного підходу до вивчення культури інших народів – тактовність, об'єктивність оцінки поєднується з прекрасним художнім викладом матеріалу.

Стаття "Великий концерт", написана 1951 році до 175-річчя Великого театру, є характерною для Б. Тена. Треба було мати велику сміливість, щоб у 1951 році наголосити на значенні музикантів, вихованих в українських консерваторіях, для історії Великого театру.

В основному роботи Б. Тена присвячені українським, російським та польським музикантам. Ідея слов'янського єднання – визначальна у діяльності фундатора української професійної музичної школи М. Лисенка – була близькою і Б. Тену. Б. Тен піднімає проблему спадкоємності традицій, яка завжди була складною та неоднозначною, проте не втрапить актуальності до тих пір, поки буде існувати мистецтво.

Найбільш цікавими у цьому плані є статті "М.І. Глінка і Україна" та "М.П. Мусоргський і Україна". Б. Тен подає факти з біографії цих видатних композиторів, які майже не відомі широкому загалові. М. Глінка був особисто знайомий з Т. Шевченком, а вчився разом із М. Маркевичем – майбутнім українським істориком, поетом, збирачем українських народних пісень. М. Маркевич знайомив М. Глінку із старовинною українською музикою 17-18 століть, був співавтором лібрето опери "Руслан і Людмила". Українські інтонації та мелодичні звороти зустрічаються у багатьох творах М. Глінки. Творчі принципи російської класичної школи сприйняв і продовжив основоположник української класичної школи М. Лисенко.

У творчості М. Мусоргського українська тематика посідала більше місця у порівнянні з іншими російськими композиторами. М. Мусоргський неодноразово бував в Україні з концертами, виявляв інтерес до духовного життя українського народу та його історії, побуту та мови, був знайомий з Т. Шевченком, М. Костомаровим та іншими діячами української культури.

З великою любов'ю і натхненням, прекрасною поетичною мовою написані праці про Ф. Шопена та М. Лисенка. Творчість Ф. Шопена мала величезний вплив на становлення М. Лисенка як композитора і піаніста. Виконання М. Лисенком творів Ф. Шопена у своїх Слов'янських концертах і на багатьох естрадах Європи сприяло поширенню процесу обміну музично-культурними цінностями українського та інших народів, який набув найбільшого розвитку у другій половині XIX століття. А під словами М. Балакірева "Не знаю чому я отдаю предпочтение творчеству Ф. Шопена, но он меня всегда глубоко трогает. Его музыка родственна душе моей" [2: 46] міг би підписатися кожен музикант слов'янського походження, і, напевне, й сам Б. Тен.

Свій внесок як музикознавець Б. Тен зробив і у вивчення музичної культури Житомира. У XIX столітті культурне, особливо музичне життя Волині, було специфічним конгломератом українських, російських та польських традицій, а сам Житомир вирізнявся як один з найживіших осередків того часу. У роботі Б. Тена "Музичні сторінки Житомирщини" читач знайде багато цікавих фактів про музичне і театральне життя Житомира, про музикантів та артистів, які тут працювали та гастролювали [3].

Зі справжнім захопленням Б. Тен звертається до творчості М. Леонтовича і розкриває значення її для розвитку української музики. Ніхто до М. Леонтовича так глибоко не розкривав внутрішнього змісту народної пісні, захованого в ній народного світогляду і світосприймання. Унікальність М. Леонтовича в тому, що при кількісно невеликій спадщині, вклад композитора в розвиток хорового мистецтва настільки значний, що його творчість становить новий етап не тільки української музичної культури, а й хорової культури взагалі.

Б. Тен першим в українському музикознавстві звернувся до творчості Ю. Зарембського, відкрив українському читачеві його ім'я. Автор вважає Ю. Зарембського найвидатнішою постаттю серед музикантів XIX століття, пов'язаних з Волинню. Ю. Зарембський (1854 – 1885) народився і помер в Житомирі, був єдиним з України учнем геніального Ф. Ліста, професором Брюссельської консерваторії, піаністом європейської слави, що вважався другим після Ф. Шопенва, самотнім композитором, найвидатнішим в польській музиці другої половини XIX століття. Також вперше в цій статті подаються відомості про І.-Ф. Добжинського (1807 – 1867) – диригента оркестру при дворі графа О. Ілінського в м. Романів, який пізніше переїхав до Варшави і став відомим польським композитором і піаністом. Українська народна пісня, яку він чув на Поліссі, яскраво позначилася на його творчості. Тему українсько-польських музичних зв'язків, до якої Б. Тен звернувся у даній роботі, пізніше продовжили українські музикознавці Л. Корній, К. Шамаєва, Р. Сулім, О. Сердюк.

Охоплюючи поглядом все, що написане Б. Теном про музику, відчуваєш, що автор сприймає її не тільки як мистецтво, а й засіб єднання людей. Музика не може існувати окремо в кожного народу, а є набутком всього людства. Хай перемагає у Вашому житті все світле, радісне, хороше – так Б. Тен любив закінчувати свої листи. Ці слова сприймаються не тільки як добрі побажання, в них звучить заклик до наших сучасників підтримувати ідею миру та співпраці між людьми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Павличко Д. Людина з іменем Дніпра // Жадань і задумів неспокій: З творчої спадщини Бориса Тена / Упор. А.Ф. Журавський, К.В. Ленець – К.: Рад. письменник, 1988. – С. 3 – 22.
2. Кремлев Ю. Ф. Шопен. Очерк жизни и творчества. – М.: Музыка, 1960. – С. 46.
3. Тен Б. Сторінки музичного життя Житомирщини // Жадань і задумів неспокій: З творчої спадщини Бориса Тена / Упор. А.Ф. Журавський, К.В. Ленець – К.: Рад. письменник, 1988. – С. 121 – 135.
4. Кожному мила своя сторона. Ч.1. Краєзнавчі нариси про видатних людей. Минуле Житомирщини, Обряди і звичаї. – К.: Аверс, 1997.

5. Кожному мила своя сторона. Ч.2. Красзнавчі нариси про видатних людей. Минуле Житомирщини, Обряди і звичаї. – К.: Аверс, 1998.

Матеріал надійшов до редакції 17. 03. 2005 р.

Травкина Н.М. Музыкально-публицистическая деятельность Бориса Тена.

В статье освещается один из аспектов многогранного творчества выдающегося деятеля искусства и культуры Житомирщины Бориса Тена – музыкально-публицистический.

Travkina N.M. Musical-Publicistic Creative Activities of Boris Ten.

The article highlights the musical-publicistic aspect of multiform creative activities of Boris Ten – an outstanding figure of art and culture of Zhytomyr region.